

UD K: 373.3:37.091.64

**BOSHLANG'ICH SINFLARDA YANGI AVLOD «TABIY FANLAR» DARSLIKHLARI:
TAHLIL, MUAMMOLAR VA YECHIMLAR**

Umbarova Nasiba Xolboy qizi

Termiz davlat universiteti tayanch doktoranti

umbarovanasiba15@gmail.com

+998505014034

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23356804>

Annotatsiya. Maqolada boshlang‘ich ta‘limda yangi avlod darsliklarining mazmun mohiyati, o‘quvchilar faoliyatidagi o‘rni, afzallikari va undan foydalanishda yuzaga kelayotgan kamchik va muammolar tahlil qilindi. Darsliklar xorijiy tajriba: 4 K modeli va kompetensiyaviy yondashuvlar asosida tuzilganligi ko‘rib chiqildi.

Kalit so‘zlar: yangi avlod darsliklari, boshlang‘ich ta‘lim, kompetensiyaviy yondashuv, interfaol ta‘lim, didaktik imkoniyatlar, o‘qituvchi tayyorgarligi, tabiiy fanlar, laboratoriya, 4K modeli.

Аннотация: В статье проанализированы сущность, роль в учебной деятельности учащихся, преимущества, а также недостатки и проблемы, возникающие при использовании учебников нового поколения в начальном образовании. Рассмотрено создание учебников на основе зарубежного опыта: модели 4К (4C) и компетентностного подхода.

Ключевые слова: учебники нового поколения, начальное образование, компетентностный подход, интерактивное образование, дидактические возможности, подготовка учителей, естественные науки, лаборатория, модель 4К

Abstract: The article analyzes the essence, role in student activities, advantages, and current shortcomings and problems in the use of new-generation textbooks in primary education. It examines how these textbooks are developed based on foreign experience, specifically the 4C model and a competency-based approach.

Keywords: new-generation textbooks, primary education, competency-based approach, interactive education, didactic opportunities, teacher preparation, natural sciences, laboratory, 4C model

KIRISH: Zamonaviy ta‘limning muhim shartlaridan biri jahon ta‘lim standartlariga javob bera olishdir.. Bu borada mamlakatimiz ta‘lim tizimida bir qancha o‘zgarishlar amalga oshirildi. Jumladan Yangi O‘zbekistonning 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasida 100 ta maqsad belgilab olingan. Undagi 5 ta maqsad va 18 ta vazifa bevosita umumiy o‘rta ta‘lim bilan bog‘liq. Taraqqiyot strategiyasining 42- maqsadiga ko‘ra, 2026-yilga qadar o‘quv dasturlari va darsliklar ilg‘or xorijiy tajriba asosida to‘la qayta ko‘rib chiqilib, amalda joriy etilishi ko‘zda tutilgan edi va bu vazifa to‘laqonli bajarildi. Amaldagi milliy o‘quv dasturiga asosan o‘zida bir nechta ko‘nikmalarni jamlagan yangi avlod darsliklari, mashq daftarlari, o‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma hamda mobil ilovalar yaratildi. Darsliklarni tayyorlashda milliy va xalqaro ekspertlar, UNISEF, USAID va boshqa xalqaro tashkilotlarning maslahatchilari ishtirok etishdi va Finlandiya, Singapur, Koreya, Angliya kabi rivojlangan mamlakatlarning tajribalari o‘rganildi. Zamonaviy ta‘lim tizimida darslik o‘quvchining

bilim olishi uchun asosiy manba bo‘libgina qolmay, uning mustaqil fikrlashi, ijodiy faoliyati va amaliy ko‘nikmalarini shakllantiruvchi muhim vosita sifatida qaralmoqda. Milliy o‘quv dasturiga ko‘ra, 2022–2023- o‘quv yilidan boshlab 1–6-sinflarda yagona «Tabiiy fanlar» (Science) fani joriy qilinishi belgilangan. Bu Prezidentning 2020-yil 12-avgustdagi PQ-4805-son qaroriga asoslangan. Fan geografiya, biologiya, fizika, kimyo va astronomiya bo‘yicha dastlabki ko‘nikmalarni birlashtiradi.

Asosiy qism

2021–2022-o‘quv yilida 1–2-sinf Tabiiy fanlar darsligi Milliy o‘quv dasturi asosida birinchi marta amaliyotga kiritildi. Keyingi yilda 3-sinf darsligi katta tirajda (taxminan 728 ming nusxa) chop etildi. Ya‘ni 3–4-sinflar eski «Tabiatshunoslik» o‘rniga yangi fanga o‘tdi. Eski darslikda suv va havo, yer osti boyliklari, Quyosh sistemasi kabi mavzular alohida bo‘limlar sifatida berilgan edi. Yangi fan esa bu mavzularni fanlararo bog‘lashni va o‘quvchilarda tabiatga oid tushunchalarni yaxlitlikda o‘rgatishni maqsad qildi.[1] Darsliklar o‘quvchilarning yosh xususiyatidan kelib chiqib sinflar kesimida 4K modeli sigdirilgan holda kompetentsiyaviy yondashuvga asoslanib ishlab chiqilgan. 4K modeli kritik (tanqidiy) fikrlash, kollaboratsiya (jamoaviy ishlash), kreativlik (ijodkorlik), kommunikatsiya (muloqot ko‘nikmalari) kani ko‘nikmalarni o‘z ichiga oladi. Ushbu model asosida tasavvur etish, g‘oyalarni ilgari surish, dalillar keltirish, ma‘lumot yetishmasligini ta‘kidlash va izlash, o‘z g‘oyalarini shakllantirish va boshqalarning g‘oyalarini rivojlantirish, taxmin va mulohazalarini baholay olish, guruh maqsadlarini qabul qilish va umumiy natijani baholash kabilar o‘rin oladi. Ular maktab o‘quvchilariga mustaqil o‘qish va boshqalar bilan birgalikda tadqiqot olib borish, o‘zini ko‘rsatishga imkon beradi. Darsliklar o‘quvchilarga mavzuni shunchaki yod oldirish emas balki o‘yinlar orqali o‘zlashtirishga ahamiyat berilgan.

Quyida yangi avlod 1–4-sinf Tabiiy fan darsliklarining har tomonlama tahlili keltirilgan.

Piramida tamoyili (Spiral usul): Mavzular sinfdan sinfga o‘tgan sari murakkablashib va kengayib boradi. Masalan, 1-sinfda "O‘simliklar va ularning qismlari" o‘rganilsa, 3-sinfda "Fotosintez va o‘simlikning oziqlanishi" tushunchasi kiritiladi. 2-sinfda yerdagi tabiiy suv manbalari o‘rganilsa 4-sinf gidrosfera mavzusida suv haqidagi barcha umumlashgan ma‘lumotlar berilgan. STEM va Amaliy yo‘naltirilganlik: Darsliklar shunchaki nazariy ma‘lumot berish bilan cheklanmay, o‘quvchida “ - Faraz qilish - Tajriba o‘tkazish - Xulosa chiqarish” ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan. Ushbu ko‘nikmalar ilmiy taqiqotning asosiy bosqichlaridir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun eng tushunarli hayotiy misol — bu o‘simliklarning o‘sishi uchun nima kerakligi haqidagi oddiy tajribadir.

Mana shu 4 ta bosqichni bolalarga qanday tushuntirish mumkin:

Kuzatish: Bola xonadagi ikkita bir xil gulni ko‘radi. Ulardan biri deraza oldida chiroyli bo‘lib o‘syapti, qorong‘i burchakdagisi esa so‘lyapti. Bola o‘ziga savol beradi: "Nega gullar har xil o‘syapti?"

Faraz qilish: Bola taxmin qiladi: "O‘simliklar yaxshi o‘sishi uchun quyosh nuri kerak."

Tajriba o‘tkazish: Ikkita bir xil kichik tuvakka bir xil urug‘ (masalan, loviya) ekiladi. Ikkalasi ham bir xil sug‘oriladi, lekin biri quyoshli derazaga, ikkinchisi esa qorong‘i shkaf ichiga qo‘yiladi. Bir hafta davomida ular kuzatib boriladi.

Xulosa chiqarish: Derazadagi loviya yashil bo‘lib o‘sadi, shkaftdagisi esa sarg‘ayib, o‘smay qoladi. Xulosa: Faraz to‘g‘ri chiqdi — o‘simliklarga o‘sish uchun haqiqatdan ham quyosh nuri zarur.[2]

Vizualizatsiya: Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ko‘rish (vizual) idroki ustunligini inobatga olgan holda, matnlardan ko‘ra illyustratsiyalar, sxemalar, rangli suratlar va infografikalarga ko‘proq urg‘u berilgan. Yangi avlod darsliklarida mavzular yuzasidan amaliy topshiriq va tajribalar keng o‘rin egallagan. Har bir bo‘limda uy sharoitida yoki sinfda oddiy jihozlar (stakan, suv, o‘simlik urug‘i, tarozi va h.k.) yordamida bajarish mumkin bo‘lgan kichik tadqiqotlar taqdim etilgan.

Mantiqiy va kritik fikrlashni rivojlantirish: "Fikr qiling", "Sizningcha nima uchun?", "Meni sinab ko‘ring" kabi ruknlar o‘quvchini tayyor axborotni yodlashdan qutqarib, izlanishga undaydi. Fanlararo bog‘liqlik (Integratsiya):

Matematika bilan: O‘lchovlar o‘tkazish, jadvallar va diagrammalar bilan ishlash. Ona tili va o‘qish savodxonligi bilan: Ilmiy matnlar bilan ishlash va lug‘at boyligini oshirish. Tasviriy san‘at bilan: Tabiat ob‘yektlarini chizish va modellashtirish. Ijtimoiy-ekologik mas‘uliyat: O‘quvchilarda yoshligidanoq tabiatni muhofaza qilish, resurslarni (suv, elektr energiyasi) tejash va ekologik madaniyatni shakllantiruvchi bo‘limlar samarali kiritilgan. Maktabdagi har bir dars o‘quvchilar faqat fan mazmunini o‘zlashtiradigan emas, balki mustaqil bilim oladigan va qobiliyatini mustaqil rivojlantiradigan jarayondir.. Boshlang‘ich ta‘lim shaxsning intellektual va axloqiy asoslari shakllanadigan davr bo‘lgani uchun, bu bosqichdagi darsliklar mazmuni ta‘lim sifatini belgilovchi hal qiluvchi omil hisoblanadi. Yangi avlod darsliklari o‘quvchini bilimni passiv qabul qiluvchidan faol izlovchiga aylantirishga qaratilgan [3; 1].

An‘anaviy darsliklar nazariy bilimlarni yetkazishga mo‘ljallanib, tayyor ma‘lumotni yodlashni talab qilar edi. Yangi avlod darsliklari esa kompetensiyaviy yondashuvga asosanib, bilimni amaliy vaziyatlarda qo‘llay olish, muammoni mustaqil hal etish va ijodiy tafakkurni rivojlantirishga yo‘naltirilgan [3;2]. Biroq amaliyotda darsliklar bilan bir qancha muammolar kuzatilmoqda. **Birinchidan**, ayrim o‘qituvchilar yangi darsliklarning metodik mohiyatini anglamay, ularni an‘anaviy usulda qo‘llamoqda. **Ikkinchidan**, interfaol topshiriqlar sinf xonasidagi moddiy-texnik sharoit bilan har doim uyg‘unlashmaydi. **Uchinchidan**, topshiriqlar hajmi va murakkabligi ba‘zan o‘quvchi yoshiga mos kelmaydi. Tadqiqotning maqsadi shu muammolarni aniqlash va pedagogik yechimlarni asoslashdan iborat [3; 3].

Alohida e‘tibor talab etadigan jihat — o‘qituvchi va bo‘lajak mutaxassislarining yangi avlod darsliklari bilan ishlash ko‘nikmalaridir. Agar o‘qituvchi darslikning metodik konsepsiyasini tushunmasa, uning innovatsion imkoniyatlari amalda ro‘yobga chiqmaydi. Baholash tizimi ham darsliklar bilan uzviy bog‘liqdir. O‘quvchining o‘zlashtirishini metakognitiv monitoring qilish, formativ, summativ, diagnostik va raqamli baholash turlaridan oqilona foydalanish samaradorlikni oshiradi [4]. Darslik o‘quvchilarda bir qancha hayotiy ko‘nikma va kompetensiyalarni shakllantiribgina qolmay ularni xalqaro baholash PISA, PIRLS, TIMSS va boshqa tadqiqotlarga tayyorlaydi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta‘limda yangi avlod darsliklari o‘quvchining kompetensiyalarini, mustaqil fikrlashini va ijodiy salohiyatini rivojlantirishning muhim vositasidir. Biroq ularning samaradorligi darslik sifati bilan birga o‘qituvchining kasbiy

mahorati, moddiy-texnik sharoit va baholash tizimining uyg‘unligiga bog‘liqdir. Shu sababli darsliklarni takomillashtirish bilan birga pedagoglar tayyorgarligini oshirish, raqamli ta‘lim muhitini rivojlantirish va uslubiy ta‘minotni kuchaytirish kompleks tarzda amalga oshirilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Umbarova Nasiba Xolboy qizi. Boshlang‘ich sinflarda tabiiy fanlarni o‘qitishda olamning yaxlitlik manzarasini shakllantirish imkoniyatlari. PEDAGOGIK MAHORAT Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 2025, №3
- 2.O.E.Tigay. “Tabiiy fanlar” 2-sinf 1qism. Toshkent: “Novda Edutainment ”2024.
3. Zuhra Oybek qizi Tohirjonova. BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA YANGI AVLOD DARSЛИKLARI: MUAMMO VA YECHIMLAR // Zenodo (CERN European Organization for Nuclear Research). 2026. <https://doi.org/10.5281/zenodo.22917970>
4. Zaxro Xalikova. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘zlashtirishini metakognitiv monitoring qilish va baholashning nazariy-metodik asoslari. 2026. <https://doi.org/10.5281/zenodo.19394971>